

Ik begreep de haat in de blik van de douanier. Hij droeg mooie laarzen en een splinternieuw uniform met glimmende epauletten. Zo'n zestig jaar oud zal hij zijn geweest. Iemand met kinderen van mijn leeftijd misschien. De treincoupé telde vier slaappleatsen, mijn koffer lag op het bovenste bed aan de linkerzijde. Ik stond in het gangpad en wachtte net als de reizigers om me heen op het moment dat ik zou worden geroepen. Toen ik aan de beurt was, stapte ik de coupé binnen. Terwijl de douanier me met een ernstige, doordringende blik aankeek, hield hij mijn paspoort opgevouwen voor zich, alsof hij mij met de foto vergeleek zonder deze te bekijken.

Zijn blik zorgde ervoor dat mijn hele lichaam verkrampte. Ik begreep de oorsprong van die spanning. Hier was die spanning direct verbonden met orde. Zoals ook zijn ogenschijnlijke haat, of minachting, uit orde voortkwam. Eigenlijk was het geen haat. Het was discipline.

Ik begreep de discipline in de blik van de douanier.

Maar die toestand kon niet eeuwig duren. Op een gegeven moment sloeg hij zijn ogen neer en keek in mijn paspoort. Ik weet dat ik hem vanaf de foto toelachte, maar zijn gezichtsuitdrukking veranderde niet. Misschien om-

dat een glimlach in dat deel van Azië niet per se hetzelfde betekent als bij ons. Een glimlach kan uit ongemak voortkomen, een uitdrukking van schaamte zijn, of zelfs van lijden. Op het gezicht van de douanier was geen spoor van een glimlach zichtbaar.

Een tweede douanier kwam achter mij plotseling de coupé binnen en zei iets op ernstige toon. Hij was veel kleiner dan de man die mijn paspoort bestudeerde. Ze droegen een identiek uniform maar uit de manier waarop hij praatte en luisterde, viel op te maken dat deze tweede douanier lager in de hiërarchie stond. De ruimte was te klein om daar zo met z'n drieën te staan. Ze hadden het over mij. Op dat moment was ik al gewend aan het geluid van het Koreaans, aan de muziek van de taal, aan de afgemeten scherpe klanken, maar desondanks bezorgde hun gesprek mij een naar gevoel. De woorden klonken schrill en stekelig: woorden als prikkeldraad.

Ik kreeg de behoefte om naar buiten te kijken, om weg te duiken voor het gesprek van de twee beambten. Achter het raam van de coupé bevond zich het station van Sinuiju. We stonden al meer dan een uur stil en mensen waren nergens te bekennen. Het was bijna kwart over vier, een grijze middag, de hemel verscholen achter een ondoordringbaar wolkendek. Het regende niet.

Om tien over tien precies was de trein van het station van Pyongyang vertrokken. Tot dat moment hadden de luidsprekers op het station onafgebroken militaire marsen over de menigte uitgestort. Die marsmuziek was als een gas dat je inademde, iets dat oploste in de lucht en zich vermengde met de stemmen van de mensen op het station. De stilstaande trein blonk alsof hij voor een plechtige

gebeurtenis was opgeknapt. De trein was recent geschilderd. Sommige wagons waren groen, andere blauw en wit. Op alle wagons was in heldere, glanzende kleuren het wapen van Noord-Korea aangebracht, met prominent aan de horizon de vulkaan de Paektusan en daarboven, hoog aan de hemel, een gigantische rode ster. Onder de vulkaan bevonden zich een waterkrachtcentrale, een stuwmeer en een hoogspanningsmast, en aan beide zijken waren rijstbladeren afgebeeld. Helemaal aan de onderkant van het wapen was een rode sjerp getekend met daarop letters uit het Koreaanse alfabet – het hangul –, die tezamen de woorden ‘Democratische Volksrepubliek Korea’ vormden. Het wapen op de wagons leek gemaakt van een dik soort ijzer, misschien lood. Af en toe toeterde de trein, alsof iemand de toeter wilde uitproberen.

De mensen op het station hadden slechts aandacht voor hun directe omgeving. Ze droegen hun beste kleren, schoon en perfect gestreken. Ze praatten in groepjes van vier, vijf, zes. De mensen die zich hier hadden verzameld, behoorden niet tot het gewone volk dat op dat moment ergens door de straten van Pyongyang liep of fietste. De Noord-Koreanen op het station stonden op het punt naar China af te reizen of kwamen afscheid nemen van mensen die op het punt stonden naar China te reizen. Ze behoorden tot het zeer selecte gezelschap mensen die van de autoriteiten toestemming hadden gekregen het land te verlaten en mensen met een naaste die zich in deze bijzondere situatie bevond. Slechts mensen die zich in die bevoorrechte positie bevonden, kwamen het station binnen. Alle anderen werden bij de eerste documentcontrole tegengehouden.

Ik stapte de trein in en nadat ik mijn coupé had gevonden, ging ik bij het raam zitten en trok het gordijn open. Op een kleine tafel lag een katoenen handdoek die goed van pas kwam als je op je ellebogen wilde leunen. En dat was precies wat ik deed. Tussen de mensen op het perron zag ik een jongen van een jaar of tien met heel grote oren. Hij hilde. De jongen droeg een wit overhemd en een rode sjaal en zijn broek had hij opgetrokken tot boven het middel. Hij werd getroost door de volwassenen om hem heen, en door één man in het bijzonder. De man – misschien was het zijn vader – sloeg een arm om de schouders van de jongen, aaidde de jongen over het hoofd en droogde diens tranen met een zakdoek. Maar de jongen was ontroostbaar en bleef huilen terwijl hij naar de trein keek. Het beeld greep me aan. Ik had mijn kinderen al zo lang niet gesproken. De gedachte dat zij misschien ook zulke huilbuien doormaakten, deed me pijn.

Die gedachte maakte me nog ongeduldiger. De trein kon mij niet snel genoeg vertrekken. Eenmaal over de grens zou ik mijn mobiele telefoon terugkrijgen. Ik was al bijna vergeten hoe het voelt om op elk moment van de dag contact te kunnen krijgen met de buitenwereld, om zeker te weten dat er dankzij die mobiele telefoon tussen ons en de mensen die we willen bereiken altijd een onzichtbare verbinding bestaat. Mobiele telefoons komen Noord-Korea niet binnen. Elke buitenlander, echt niemand uitgezonderd, moet bij binnenkomst zijn mobiele telefoon bij de autoriteiten inleveren. Bij vertrek krijg je aan de grens je telefoon weer terug. Ook als je bij de ene grens binnenkomt en honderden kilometers verderop het land weer verlaat, zoals in mijn geval. Wanneer een buitenlander in

Noord-Korea aankomt, liggen datum en plaats van vertrek al vast. Er is geen ruimte voor improvisatie of verandering van plannen. Mobiele telefoons en andere in het land verboden eigendommen worden geretourneerd op data en plekken die van tevoren zijn vastgelegd. De eerste dagen raakte ik af en toe in paniek, dacht ik soms een kort ogenblik dat ik mijn mobiele telefoon kwijt was. De paniek kwam vanuit het niets en verdween ogenblikkelijk bij de herinnering aan dat plastic zakje waarin ik, na eerst mijn naam erop te hebben geschreven, de telefoon had achtergelaten; alsof ik ontwaakte uit een nachtmerrie. Het kwam ook voor dat ik de telefoon voelde trillen en in mijn broekzak tastte, om gelijk daarna die plastic zak weer voor me te zien. Die eerste dagen was mijn telefoon als een fantoom: als een afgezet been dat nog steeds jeukt.

De trein zette zich op de aangegeven vertrektijd in beweging. Zelfs nadat de trein op gang was gekomen reed hij zo langzaam dat het soms net was of hij elk moment kon stoppen. Het schouwspel buiten was vrijwel identiek aan hetgeen ik de weken ervoor had gezien. De mensen die het land bewerkten, richtten zich op en stonden in gedachten verzonken bij de aanblik van die enorme, machtige machine. De kinderen renden en probeerden de trein bij te houden, tot ze niet meer konden en hun opgewonden uitroepen ergens achter ons wegstierven. De trein toeterde onophoudelijk, alsof hij iets belangrijks wilde zeggen maar daarin niet slaagde doordat zijn stem weigerde en hij slechts dit schorre geklaag wist voort te brengen.

De Amerikanen met wie we de reis hadden gemaakt, kregen geen toestemming om per trein terug te reizen en

werden op het vliegtuig gezet. Ik had geen idee waarom. Tijdens de treinreis kwamen we niets tegen dat we niet al eerder hadden gezien, niets ook waarvan denkbaar was dat het voor de Amerikanen verborgen moest blijven. En als zoiets er al was, heb ik het niet opgemerkt. Maar de drie Amerikanen met wie we de reis hadden gemaakt, moesten per vliegtuig naar Beijing.

We wisten allemaal dat we tijdens de treinreis geen foto's mochten maken. Zo was het steeds geweest. Vragen was zinloos. Wanneer we van de ene plaats naar de andere plaats reisden, mochten we onderweg niet fotograferen. Het kostte niet veel moeite de stem van de gids in gedachte te roepen. Die stem die tientallen keren per dag met een zwaar Koreaans accent dezelfde woorden herhaalde: 'No pictures, please.'

Maar de trein bewoog zich zo traag voort, het afscheid voltrok zich zo langzaam, duurde zo lang. Ik zat op mijn bed, met mijn rug naar onze bestemming. Wanneer achter het raam van de coupé iets voorbijkwam, zag ik het pas zodra het zich in de verte verwijderde, onomkeerbaar en onherroepelijk. Slechts iemand die geen weemoed kent, zou in die omstandigheden onberoerd blijven. Ik nam een paar foto's.

Waarom sloegen die twee Chinezen met een lege bierfles op een stuk gedroogde vis? Terwijl ik door het gangpad van de verschillende rijtuigen liep, kwam ik overal Chinezen tegen. Sommigen waren in de weer met tandenstokers. Anderen legden een kaartje of knipten hun nagels. In de meeste coupés stonden geopende plastic dozen vol etenswaar. De meeste Chinezen waren blootsvoets en hadden schilferende zolen.

Tot aan de restauratiewagen kwam ik slechts buitenlanders tegen. Ik herkende een paar westerlingen die samen met mij de rondreis hadden gemaakt en verder waren er vooral veel Chinezen: handelslui gewend om die reis te maken. Nog ver voorbij de restauratie kwam ik voor het eerst bij een wagon met Koreanen. De wagon was nauwelijks verlicht. Ik loerde door een klein raam dat enigszins beslagen was en zag tientallen mensen op lange, dwarsgeplaatste banken. Om hen heen op de grond lag overal bagage. Aan het andere einde van de wagon hing helemaal boven aan de bruinkleurige wand een foto van een streng kijkende Kim Il-sung. Vlak ernaast hing een foto van een al even streng kijkende Kim Jong-il.

Aan een van de wanden van de restauratiewagen hingen slingers van plastic bloemen. De militairen hadden de knopen van hun uniform losgemaakt. Zodra ze gingen eten, deden ze hetzelfde met de kledinglagen die ze onder hun uniform droegen en werden hun witte onderhemden zichtbaar. Misschien deden ze dit om niet vies te worden of omdat ze het warm hadden. Misschien ook zorgde het ervoor dat ze zich meer op hun gemak voelden. Soms viel er een na het eten ter plekke in slaap, zoals de militair die daar met de armen onder het hoofd op tafel lag, een elleboog in een bord vol komkommerschijfjes. Hij was ladderzat en stonk geweldig naar alcohol. Af en toe pruttelde hij een beetje in zichzelf en sliep vervolgens verder. De mannen aan de andere tafels keken naar hem en lachten. Wanneer ze hem af en toe aanstootten, murmelde hij wat, waarna ze nog harder lachten en hem weer met rust lieten. Ze maakten hem pas wakker toen drie van mijn buitenlandse medereizigers de wagon binnenkwamen en er voor

hen geen zitplaats bleek te zijn. De man begon opnieuw te pruttelen, maar zodra de anderen hem iets in zijn oor hadden gefluisterd, stond hij onmiddellijk op en waggelde zonder verder te protesteren naar de uitgang van de restauratiewagen.

Voor vijf euro kregen de buitenlanders een lauwe maaltijd bestaand uit een bordje met uiteengerafeld kippenvlees, een bordje met *kimchi*, een bordje gekookte groenten, een kommetje witte rijst, enzovoort. Drank moest apart worden betaald, en bij het afrekenen was nooit voldoende wisselgeld voorhanden. In plaats daarvan werd het verschil voldaan met flessen water en oude kauwgom die voor de gelegenheid met een schaar in stukjes was geknipt.

De restauratiewagen had grote ramen en even afzichtelijke als goed onderhouden gordijnen. Zo kon het gebeuren dat ik een hap rijst in mijn mond deed en ondertussen achter het raam een spoorwegovergang langzaam naderbij zag komen. Zoals overal stond de spoorwegbeambte strak in de houding, als een standbeeld dat over het al dan niet laten passeren van de trein besliste, de blik gefixeerd op één punt, een opgerold geel vlaggetje voor zich uitgestrekt. De trein stopte niet overal, maar op alle stations hing op het hoogste punt een kolossale foto van Kim Il-sung, daar waar normaal gesproken een stationsklok zou hebben gehangen. Nu was het net of Kim Il-sung zelf de tijd aangaf.

Op het station van Sinuiju leek de tijd opgeschort. Pas toen de tweede douanier de coupé verliet, kwam diezelfde tijd weer op gang. Ik keek om me heen. Van het ene op het andere moment was ik terug in mijn coupé. Zoals

ook de stilte terug was, gemarkeerd door de herinnering aan het ritmische gebonk van de trein over de bielzen. De douanier bestudeerde mijn paspoort en zei, met een accent dat het woord vrijwel onherkenbaar maakte: 'Portugal.'

Ik begreep niet waarom hij het zo op die toon uitsprak. Misschien wilde hij duidelijk maken dat ik ver van huis was of wilde hij ermee zeggen dat hij al eens van mijn land had gehoord. Maar misschien ook deed hij gewoon een poging de naam correct uit te spreken.

Eerder die ochtend in Pyongyang had ik in alle vroegte mijn koffer gepakt in de zekerheid dat de koffer minutieus zou worden gecontroleerd. Daags voor het vertrek had ik gelezen over de rigoureuze bagagecontrole bij het verlaten van het land. Ik was er niet gerust op. Ik was me er bovendien van bewust dat een douanier die iemand op een overtreding wil betrappen, daar altijd in slaagt, in een handomdraai. Zo is het overal in de wereld. Een douanier heeft machtige ogen: veel te machtig. Als een douanier zegt dat hij iets heeft gevonden is het zinloos ertegen in te gaan.

Dat angstige besef werd daar op die plek nog eens ontelbare keren vermenigvuldigd: ik bevond me in Noord-Korea.

De agent keek me aan en zei in het Engels: 'Camera.'

In de luttele seconden nodig om met mijn hand naar mijn jaszak te gaan en hem de camera te geven, brak het koude zweet me uit.

Ik was me er steeds van bewust geweest dat ze op enig moment naar de camera konden vragen. Ontelbare keren was ik gewaarschuwd, maar in de loop van de reis had ik

me steeds minder aangetrokken van de opgelegde beperkingen en had ik meer gefotografeerd dan toegestaan. Het was ook niet moeilijk: mijn camera was klein en maakte geen geluid.

Ik had wel voorzorgsmaatregelen genomen en mijn camera zo ingesteld dat eerst een lange reeks goedgekeurde foto's verscheen: foto's die ik daags ervoor op aandringen van de gidsen had genomen bij een monument in Pyongyang. Maar ik wist ook dat daarna andere foto's zouden volgen, foto's die ik stiekem had genomen op momenten dat de gids zei: 'No pictures, please.'

Ik had geen idee wat er zou gebeuren als de douanier die foto's ontdekte. En niet-weten is veel erger dan weten. Niet-weten prikkelt de fantasie. En ik bevond me in Noord-Korea.

Mijn ademhaling. We stonden zo dicht bij elkaar. Ik was bang dat hij in de stilte van die benauwde coupé mijn hart kon horen kloppen. Het was het enige geluid dat ik zelf hoorde.

De douanier hield het toestel met twee handen vast en drukte met zijn vingertop op het aan-knopje. Het was duidelijk dat hij al veel vaker zo'n camera in handen had gehad. Op z'n dooie gemak begon hij een voor een de foto's te bekijken.

De felle kleuren van het lcd-scherm reflecteerden op zijn gezicht.

Iets minder dan een jaar daarvoor bevond ik me in Los Angeles.

Soms ben ik bang dat er een onoverbrugbare afstand ontstaat tussen mijzelf en de mensen die me dierbaar zijn. Het gevaar schuilt niet in de fysieke afstand, niet in de duizenden kilometers die ons vaak scheiden. Het gevaar bestaat eruit dat we elkaar niet meer begrijpen.

We bestaan ook als we afwezig zijn, onophoudelijk.

Ik bereken het tijdsverschil en denk aan mijn geliefden. Ik telefoneer naar huis. Maar de plekken waar ik me bevind en de dingen die ik hoor en ervaar, verschillen zo veel van de plekken waar zij zijn, van de dingen die zij horen en ervaren. Onze ervaring van de werkelijkheid loopt steeds verder uiteen. We gebruiken dezelfde woorden, maar de betekenis ervan is anders.

Ik ben bang dat ik mijn moeder niet langer begrijp, en dat zij mij niet meer begrijpt. We ontmoeten elkaar in de keuken van de woning van mijn zus, of tijdens een lunch op zondag, tijdens de kerstdagen. We telefoneren: 'Is alles goed daar?'

'Alles gaat z'n gangetje,' antwoordt ze. Ik zeg hetzelfde. Maar wat blijft allemaal ongezegd?